

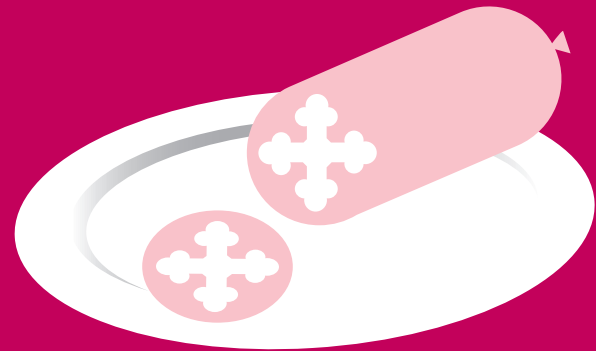
Altres títols de la col·lecció *La Farga*

50. **Viure a la caseta.**
L'hàbitat tradicional valencià de temporada *
Carles Rodrigo Alfonso
49. **Animetes santes.**
Costums tradicionals valencians sobre el més-enllà *
Josep Lluís Santonja
48. **Gat Vell. Dites marineres ***
Francesc Xavier Llorca Ibi
47. **Les plantes del nostre entorn.**
Flora silvestre de Paiporta
M. Àngels Codoñer
Simón Fos Martín
46. **Dos puntals festius de Guadassuar. La fira de sant Vicent i les Danses**
Joan B. Boïls Ibiza
45. **Contalles de iaies i iaies ***
Jordi Raül Verdú Pons
44. **El Mondúver a un tir de pedra**
Vicent Cervera Peiró
Óscar Martí Calafat
43. **Els bastonets d'Algemesí ***
Toni Bellón Climent
42. **Fem safareig ***
Agnès Vidal i Vicedo

* Premis Bernat Capó de difusió de la cultura popular

L'alimentació, com a fet cultural, pot provocar conflictes, ja ho sabem. I històricament, al nostre país, amb la coexistència entre cristians, jueus i musulmans, hi havia problemes. És un fet que la majoria d'acusacions en la Inquisició de València contra jueus i moriscos provenen, molt més que de fets estrictament religiosos, del menjar i el beure: què mengen, què no mengen uns i altres, com ho fan, quins rituals observen o ignoren, quan dejunen i quan no...

En *Sense porc* es descriu i explica aquest tipus de conflictes, amb algunes idees centrals: la culpabilització de la víctima, que s'obstina en mantenir la seua identitat diferent, el paper vital de les dones en la transmissió generacional de les tradicions culturals en l'àmbit domèstic, i sobretot, la tesi que un hàbit cultural com és el menjar té més d'identitari, propi d'un grup social, que no de religiós.

L'ETNO

DIPUTACIÓ DE
VALÈNCIA
Àrea de Cultura

EDICIONS DEL BULLENT

Col·lecció **LA FARGA**

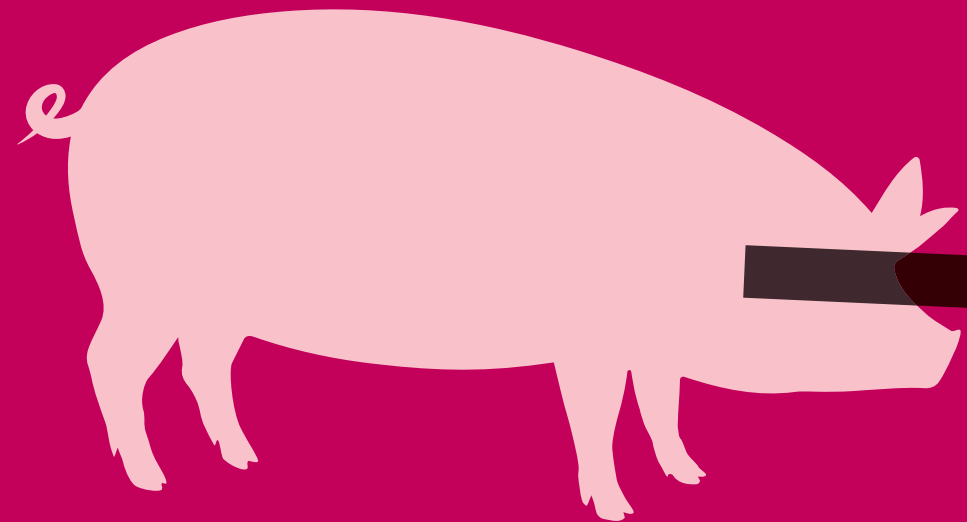
SENSE PORC Albert Toldrà i Vilardell

52

Albert Toldrà i Vilardell

SENSE PORC

L'alimentació en les identitats culturals de jueus i moriscos i en la seua persecució per la Inquisició de València

23é Premi Bernat Capó

EDICIONS DEL BULLENT

L'ETNO

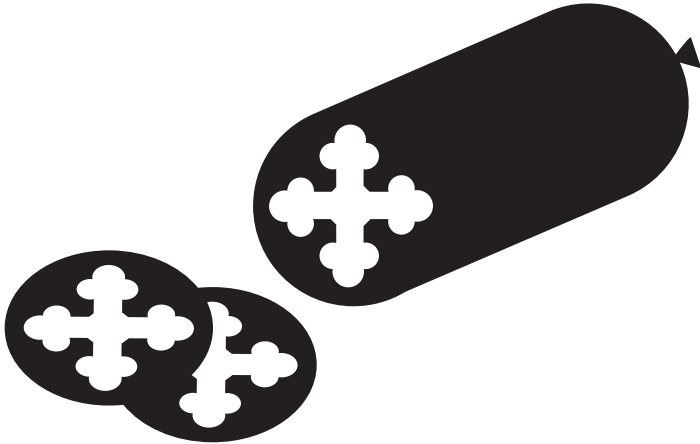
Sobre l'autor

Albert Toldrà i Vilardell (Barcelona, 1964) és Doctor en Història i Geografia en la Universitat de València, especialitat d'Història Medieval. Ha estudiat diferents aspectes de la cultura i la religiositat medievals; ha publicat, a banda de diversos articles, nombrosos llibres entre els quals destaquem *Aprés la mort. Un viatge amb sant Vicent al més enllà medieval* (premi Octubre d'assaig, 2000), *Un cafè amb Raixida* (2004) / *Un café con Rachida, Mestre Vicent ho diu per espantar. El més enllà medieval* (2010), *En nom de Déu. La inquisició i les seues víctimes al País Valencià* (2011) *Paraula i passió. Sant Vicent Ferrer, predicador* (2015), *Per la reixeta. Sol·licitació sexual en confessió davant el tribunal de la Inquisició de València* (2017), *El plaer de la carn. Sexe i temperament en la cultura medieval* (2017) (Premi València d'assaig), *Il·luses, santes, falsàries* (2018) (Premi d'Assaig Josep Vicent Marqués dels Premis Ciutat de València), *El monstre. Les presons de la Inquisició de València* (2021) i ara ha guanyat el Premi Bernat Capó de difusió de la cultura popular amb *Sense Porc*. L'alimentació en les identitats culturals de jueus i moriscos i en la seua persecució per la Inquisició de València.

Albert Toldrà i Vilardell

SENSE PORC

**L'alimentació en les identitats culturals
de jueus i moriscos i en la seua persecució
per la Inquisició de València**

23é Premi Bernat Capó

EDICIONS DEL BULLENT

L'ETNO

**Obra guanyadora
del 23é Premi Bernat Capó
de difusió de la cultura popular**

Formaven el jurat: Xavier Rius, diputat de l'Àrea de Cultura de la Diputació de València; Asunción García i Joan Seguí, conservadors de l'ETNO; Clara Pérez, directora del Museu Comarcal de l'Horta Sud; Teresa Vicente, professora del departament de Sociologia i Antropologia Social de la Universitat de València, i Núria Sendra, editora d'Edicions del Bullent.

1a edició: abril 2023

© 2023 del text: Albert Toldrà i Vilardell

© 2023 Edicions del Bullent

C. de la Taronja, 16 – 46210 Picanya

Tel. 961 590 883

www.bullent.net

info@bullent.net

Disseny gràfic: Cèsar Amiguet

Assessorament lingüístic: Àlvar Vanyó

Impressió: Guada impressors

ISBN: 978-84-9904-271-8

Dipòsit legal: V-969-2023

La reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, o la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec sense l'autorització escrita de l'editor, queden rigorosament prohibides i estaran sotmeses a les sancions establertes per la llei.

«Vosaltres los christians sou los mals, que matau les persones perquè no creuhen en vostres ydolatries.»

Paraules per les quals és delatada
Leonor Roïça, de Xàtiva, l'any 1512

«España es el país del olvido... Hasta cerebros poderosos, que funcionan como si estuvieran vueltos del revés, se han encargado de demostrar que sus castigos [*de la Inquisición*] no tuvieron importancia; que fue una institución digna de elogios... En otros países levantan estatuas a las víctimas de la intolerancia religiosa. Aquí, la Iglesia omnipotente las ha matado por segunda vez, creando el vacío en la Historia. De tantos miles de mártires, ni el nombre de uno sólo ha llegado hasta el vulgo.»

BLASCO IBÁÑEZ, *El intruso* (1904)

Índex

INTRODUCCIÓ.....	8
ELS JUEUS.....	19
Transgressions dels dejunis cristians.....	30
Els dejunis jueus.....	33
El porc i altres animals.....	44
Què es menja i es beu.....	50
Rituals de cuina.....	57
Rituals de taula.....	61
Rituals de trànsit.....	66
Els Fuster, de València.....	69
Els Guimerà, de València.....	92
Violant Dolceta, de València.....	101
Lluís Fuster, de Xàtiva.....	105
ELS MORISCOS.....	109
Transgressions dels dejunis cristians.....	118
El ramadà: Juan Layete ‘el mozo’, de Gea.....	120
Alatar el vell, de València.....	125
Celim Morcí, de Xiva.....	128
Alonso Cornejo, de Navaixes.....	138
L’alfaquí Javari, de Castellnou.....	140
El porc i el vi.....	146
Què es menja.....	150
La pasqua del corder i el carnisser.....	155
Vaquedano i les carnisseries.....	159
Caixat Habib i els conills.....	165
CONCLUSIÓ.....	167
BIBLIOGRAFIA.....	168

«[...] sabréis que yo vi en casa de un perlado de Castilla un papagayo, el cual en compañía de unos cantores entonaba un villançico con tanto conçierto como cualquiera buen músico, y cantaba solo y acompañado, y aguardaba sus tiempos sin errar punto alguno. Y vile muchas vezes hablar con una dama en requiebros de amores y, demandándole, responderla sin dezir disparate alguno. Y aconteció que le llevaban muchas vezes en casa de una sobrina de su señor, la qual era dama hermosa, y el papagayo se enamoró della tan de veras que muchas vezes adolescía de pasión, y no quería comer sino por mano de aquella señora. Y cuando con ella estaba le dezía muchos amores y la besaba y le dezía cantares y palabras graçiosas, que admiraba por su copiosidad. Después desto, hablaba muchas palabras en latín y disputaba en lógica, y cuando le parecía a él que venzía quedábase riendo con tan gran descuido como si fuera hombre. Aconteció que un día salió su amo de una cámara de oír misa a una sala donde halló el papagayo a una ventana, y veniéndose para él le dixo:

—¿Qué comeríades vos, mi papagayito? Y importunándole sobre ello le respondió el papagayo:

—Lechugas con vinagre. Y como el señor supo que ninguno se lo había mostrado, sospechando que hablase en él algún demonio, le mandó matar.»¹

Aquesta estranya història de l'*Scholástico* (ca. 1540), el procel·lós tractat de Cristóbal de Villalón, em va sobtar força en llegir-la, ja fa temps; més enllà de copsar-hi una intenció còmica, òbvia, em feia l'efecte que se me n'escapava alguna cosa.

Així era. Anys després, en començar a familiaritzar-me amb la documentació inquisitorial, se'm va revelar finalment

la lògica sinistra d'aquest text. *Lechugas con vinagre*, el que demana el papagai, és un menjar propi de la celebració de la pasqua jueva, potser l'aliment «jueu» més emblemàtic, com veurem. L'ocell demana lletugues o enciams amb vinagre, *ergo* és jueu, i cal matar-lo: el sil·logisme del genocidi.

Això em va fer reflexionar sobre la importància del fet alimentari en les identitats culturals de cristians, jueus i moriscos, i en la persecució contra els dos darrers. Amb aquelles reflexions es va engegar aquest llibre.

1. Cristóbal de VILLALÓN / J. M. MARTÍNEZ TORREJÓN (ed.), *El Scholástico*. Barcelona, Crítica, 1997, p. 156. A l'editor del llibre sembla que li va passar el mateix que a mi: en nota al peu explica que es tracta d'una sàtira contra els escolàstics, que repeteixen les coses com a lloros; no hi veu cap referència als jueus.

INTRODUCCIÓ

L'alimentació és un fet complex. És el darrer moment de tot un procés econòmic i social de producció agrícola i ramadera, transport i distribució, transformació i comercialització d'aliments fins que arriben a la cuina, es preparen i se serveixen a taula per al seu consum.

El mercat és el gran centre d'aquesta distribució. Mercats, més ben dit, ja que hi ha una especialització medieval per productes: el mercat de la carn, de les cebes, dels alls... Venedors i revenedors distribueixen els aliments, amb uns preus dels productes bàsics —pa, carn— controlats pel poder, per tal de mantenir la pau social: un mercat no capitalista.² A l'Antic Règim, quan el pa puja d'un preu determinat, l'avalot urbà és garantit. Alhora, al mercat es desenvolupa una espessa sociabilitat popular, en especial femenina: s'hi va a comprar cada dia, i l'intercanvi que s'hi fa no sols és econòmic: és un lloc on els xafardejos, els rumors, les notícies i les idees corren com la pólvora.

Determinats processos clau en la importació, conservació i transformació dels aliments, doncs, són monopoli reial o senyorial, com ara els almodins o magatzems de gra, els molins i els forns. La gent compra la farina, pasta el pa a casa i el duu a coure al forn públic: és prohibit fer-se el pa a casa; aquest serà un dels elements d'identificació dels jueus conversos. També les carnisseries són monopoli del rei o del senyor. A la ciutat de València n'hi ha sis; en des-taquem la del Tossal, al costat de la moreria, lloc de reunió i tertúlia dels moriscos.

Les ciutats medievals són centres de diversos àmbits concèntrics d'abastiment d'aliments, des de les hortes immediates fins als vaixells que porten blat de Sicília. Tanmateix, recordem que hi abunden els horts urbans, així com els corrals domèstics: hi ha una remarcable petita producció

2. GARCÍA 1993, 132

orientada a l'autoconsum d'hortalisses, fruites, ous, aviram, conills... La ruralitat ho impregna tot.

I el caràcter estacional. En absència de refrigeració i pràcticament de conserves, tret de la sal, l'oli o el fumet, quasi la totalitat de la carn i del peix es consumeix immediatament a la mort de l'animal, i la distribució de verdures i fruites depèn estrictament dels cicles anuals i de les produccions locals.

L'alimentació té també un aspecte biològic, relacionat amb la salut; metges i moralistes alerten contra els excessos en menjar i beure i sobre altres qüestions fisiològiques, com ara Arnau de Vilanova al seu *Regiment de sanitat a Jaume II*, de l'any 1305, en què recomana que les persones dèbils «se deuen guardar diligentment que, mentre agen fam de menjar, ne encara après mengar, encontinent no agen cura d'ajustament carnal», el sexe.³

Però la dimensió que ens interessa ací és la cultural. L'alimentació, entesa com el procés de preparació i consum del menjar, és un fet cultural —en sentit antropològic— carregat de molt diversos significats.

La cuina, on s'elabora el menjar, habitualment a la planta baixa de la casa, és el domini de les dones, en virtut d'una divisió sexual del treball i de l'espai domèstic duta a l'extrem: l'Edat Mitjana és rotundament patriarcal. La senyora, l'ama, vetlla perquè filles, nores, criades i esclaves adopten i mantinguen els seus usos culinaris, ja siguen ortodoxos o heterodoxos. Hi ha una transmissió generacional femenina, de la mateixa manera que amb la llengua o la religiositat, quant a l'alimentació i els rituals associats. La cuina, d'altra banda, és el centre de la sociabilitat domèstica, on fan vida les dones, els nens i els criats de la casa.

3. ARNAU DE VILANOVA / M. BATLLORI (ed.), *Obres Catalanes. Vol. II, Escrits Mèdics*. Barcelona, Barcino, 1947, cap.VI, «De neteyar les sobrefluïtatz, e del ajustament carnal».